

Gyorsan avuló kiadványfajták lyukszalagkártyás feldolgozása az OMKDK-ban*

DÁCZER Éva

ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

Az OMKDK állománya - mint általában a nagykönyvtári állományok - a legutóbbi ideig a két nagy hagyományos kiadványtípusra, a könyvre és folyóíratra támaszkodott. A nem hagyományos kiadványtípusok előretörése a szakirodalomban azonban differenciálta, fellazította mind a könyv-, mind a folyóiratállományt. Tartalmuk, megjelenési formájuk révén kialakultak az állományban a különféle gyűjtemények és a jellegüknek megfelelő feldolgozási módok (report-, oktatási irodalom).

A szakirodalomban szép számmal találhatók olyan kiadványfajták, melyek nem minősülnek sem tartalmilag, sem formailag szakkönyvnek, folyóiratnak, nem ütik meg ezek értékét, színvonalát, de a szakirodalom szerves részét alkotják. Ezek a gyakran füzetes, sokszorosított kiadványok az ipar számára fontos információkat nyújtanak: iparcikkek, anyagok, termékek árát; technológiai leírásokat, segédleteket; munkavédelmi előírásokat; egy-egy intézet, vállalat éves beszámolóját, statisztikai adatait. Mindezeket azonban a kurrens évre, a hatálybalépés idejére nézve. Ezért évenként újra megjelennek, és ezzel elavulttá teszik az előző kiadásokat. Közreadásukat - egy-két kivétellel - nem kiadvállalatok, hanem intézmények gondozzák. Általában a szakirodalom nem hagyományos típusai közé tartoznak. Beszerzésük nehézkes, hagyományos könyvtári feldolgozásuk és megőrzésük nem ésszerű.

A műszaki-gazdasági információ előtérbe kerülése felhívta a figyelmet a nem hagyományos kiadványok e típusainak a jelentőségére. Beszerzésük ezideig esetleges, elhelyezésük - jobb híján - az állomány könyv- vagy folyóiratrészében erőszakolt volt. Az árjegyzékek, normatívák, gépkönyvek, beszámoló jelentések, statisztikai felmérések stb. információs tartalmáról most kiderült, hogy a szakkönyvtárakban folyó kutatás alapjául szolgáló irodalomba, tágabb értelmezésben pedig a szakirodalmi tájékoztatás, a műszaki-gazdasági információ érdekkörébe tartoznak.

*A Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Munkabizottságának 1969. évi tapasztalatcsere-akcióján jutalmazott pályamunka.

1. melléklet. - A KIADVÁNYFAJTÁK KÓDRENDI JEGYZÉKE (A)
ÉS RÉSZLET BETÜRENDES JEGYZÉKÜKBŐL (B)

A	100	ALKATRÉSZKATALÓGUS
	120	ÁRJEGYZÉK
	140	BALESETELHÁRITÁSI UTMUTATÓ
	160	MŰSZAKI FELTÉTELEK
	180	GÉPKÖNYV
	200	KEZELÉSI UTASÍTÁS
	220	MŰSZAKI ELŐIRÁS
	240	ÉPÍTŐIPARI KIVITELEZÉSI SZABÁLYZAT
	260	NORMA
	280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	320	TERVKATALÓGUS
	340	TIPUSTERV
	360	MUNKAVÉDELMI UTMUTATÓ
	380	BIZTONSÁGI SZABÁLYZAT
	400	TÜZRENDESZETI ELŐIRÁS
	420	MOTI
	440	KATALÓGUS
	460	JELENTÉS, MŰKÖDÉSI
	480	UJITÁS
	500	FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK
	520	MTESZ TAGEGYESÜLETEK GYÁRTMÁNYISMERTETŐ TANULMÁNYUTJAI
	540	MTESZ TAGEGYESÜLETEK RENDEZÉSÉBEN KÜLFÖLDI CÉGEK ELŐADÁSSOROZATA
	560	BERUHÁZÁSI PROGRAM
	580	MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ
	600	MOT ENGEDÉLYEZÉSI TERVEK
	620	STATISZTIKAI ADATOK

B	TANULMÁNYTERV	ld. 500	FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK
	TANULMÁNYUT	ld. 520	MTESZ TAGEGYESÜLETEK GYÁRT- MÁNYISMERTETŐ TANULMÁNYUTJAI
	TAPASZTALATCSERE	ld. 480	UJITÁS
	TECHNOLÓGIAI ELŐIRÁS	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI LEIRÁS	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI TERV	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS	280	
	TERVEZÉSI IRÁNYELV	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI SEGÉDKÖNYV	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI SEGÉDLET	300	
	TERVEZÉSI SZABÁLYZAT	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI TÁJÉKOZTATÓ	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET

A szakirodalom e gyorsan avuló kiadványfajtáinak helyét a könyvtári állományban tartalmukon kívül nemcsak megjelenési formájuk (kis példányban közreadott és "nem kiadott", sokszor hivatali használatra szánt, füzetes jellegű dokumentumok), hanem a terjesztés körülményei is megszabják. Beszerzésük szinte kizárólagos forrása a kötelesepéldány-szolgáltatás. Csak a többkötetes kiadványok hiányzó füzeteinek pótlásánál vagy a nagyon keresettek többspéldányainak a beszerzésénél folyamodik a könyvtár a vásárláshoz, ill. bekéréshez.

Az OMKDK ilyen természetű gyűjteménye 1965-ben keletkezett, néhány kiadványfajttával. Az évek során az "elnevezési divat" újabb típusokat termelt, melyek szinte automatikusan bővítik a különgyűjtemény körét. Az ide tartozó hazai kiadványok száma különösen az utóbbi évben jelentősen megnőtt; 1965-ben még 5-600, 1969-ben már kb. 1500 füzet, kötet állománybavételéről és feldolgozásáról kellett gondoskodni.

A különgyűjtemény meghatározására és elhatárolására könyvtárunk e kiadványtípusok közös jellegzetességét, a gyors avulást vette alapul, "időleges értékű" kiadványoknak nevezte el a gyűjteményt. Egyelőre csak a magyar nyelvű kiadványok kerülnek ide, az eljövendő évek feladata a gyűjteményt kiterjeszteni egyes típusokból a külföldi kiadványokra is. Az ide tartozó kiadványfajtákat az 1. melléklet részletezi kódszámaik sorrendjében, továbbá megnevezésük betűrendjében. A gyűjtemény érdekessége még, hogy egyaránt tartalmaz monografikus és periodikus kiadványokat. Így pl. a gépleírások, gépkönyvek közé kerültek a periodikus kiadványok ide sorolható füzetei is.

A FELDOLGOZÁS

Az időleges értékű magyar kiadványok különgyűjteményének fogalmi körébe vonható típusok valamennyi füzete homogén kategóriát alkot, ezért alkalmas lyukszalagkártyás feldolgozásra. Az ide sorolható dokumentumfajták, évente megújuló kiadásaikkal, jelentős mértékben terhelték ezidáig a feldolgozási kapacitást, raktári férőhelyeket, katalógusokat, és folyamatos selejtezés híján évről évre újabb ballasztokat alkottak. Szabvány szerinti egyszerűsített feldolgozásuk sem hozott volna érdemleges munkaerőmegtakarítást.

Az állománybavétellel egybekapcsolt feldolgozást megelőzi a füzetek rendezése a kiadványtípusoknak megfelelő csoportosításban. Új típus, megnevezés esetében újabb kódot kell szerkeszteni a következő háromjegyű páros számból. A feldolgozási mód és a különgyűjtemény speciális jellege miatt célszerűnek látszott külön helyszám bevezetése, mely egyben a kiadványok leltári száma is. A feldolgozás számára előre nyomtatott formanyomtatványra kerülnek a bibliográfiai adatok. Az űrlap első példányát - amely csak az alábbi ábrán kettős

vonallal jelölt határig terjed, tehát nem foglalja magában a két utolsó rovatot – a gépi adatfeldolgozás kapja meg lyukkártyára, lyukszalagra való átvitel számára.

						áthozat:	
jelleg	cimleírás	helyszám	leltári szám	vezérszó	példány	érték	dátum

Az időleges értékű magyar kiadványok könyvtári feldolgozásánál a cimleírás nem-szabványos, egyszerűsített formában tartalmazza a könyvtári állománybavétel, nyilvántartás számára legfontosabb adatokat, különös tekintettel a lyukszalagkártyás feldolgozás technikai igényeire. A terjedelmi kötöttség miatt például nagyobb mértékben kell rövidítéseket alkalmaznunk. A kiadványok jellegéből adódóan a szerzői név mint vezérszó nem szerepel, mert egyik fő jellemzőjük, hogy általában szerző nélkül, ill. szerzői munkaközösségek gondozásában jelennek meg, ezért az adatközlésben a cím (szükség esetén az alcím) játssza a legfontosabb szerepet. A cimleírás feltünteti még a kötetjelzést, a közreadás évét, érvényességet (esetleg a rendelet megjelenésének idejét); a közreadót, kidolgozót, a gondozó intézmény, vállalat, intézet nevét; a terjedelmet.

Az adatfelvétel ezenkívül tartalmazza még a kiadványok betűrendi sorolásához a cím maximálisan három első érdelemleges szavának kezdőbetűjét és a kérdéses füzet kódjelét. Pl. 100 ÁSS: Általános és szakipari szerszám. (A kiadvány az árjegyzéktípushoz tartozik.) A lyukszalagkártya-feldolgozás folyamán a gép a kiadványfajtát jelző háromjegyű számból és a kiadvány címét kifejező háromjegyű betűszókból álló jelzet alapján biztosítja egy-egy kategória kumulálásánál a kiadványok megközelítő betűrendjét.

A dokumentumok tartalmi feltárása tárgyszavas osztályozással történik. Az egyes tárgyszavak terjedelme 40 betűnél nem lehet nagyobb, egy-egy műnek maximálisan 8 tárgyszó adható. Bizonyos kiadványfajták, amelyeknek az elnevezése egyértelműen kifejezi a tartalmat, kiesnek a tárgyszavazásból. Pl.: munkavédelmi, biztonságtechnikai, bérszabályozási stb. leírások.

A gyorsan avuló kiadványfajták állománybavétele és lyukszalagkártyás feldolgozásra való előkészítése vertikális munkaszervezéssel történik. Egyetlen munkamenetet alkot a tárgyszavas szakozás, a feldolgozás céljára szolgáló, speciálisan egyszerűsített cimleírás elkészítése, valamint a végtermék, a kötetkatalógus gondozása.

A KATALÓGUS

A gyorsan avuló kiadványok könyvtári nyilvántartásának és információs feltárásának eszköze a kötetkatalógus, amely a gépi adatfeldolgozás kumulálásának az eredménye. Két részből áll. Az I. rész az időleges értékű kiadványok bibliográfiai adatait tartalmazza a fajtnak megfelelő kódszámok sorrendjében és azon belül a címek betűrendjében. Valamely kiadvány visszakereséséhez tehát meg kell keresni azt a típust, amelyikbe a kiadvány tartozik, ill. tarthat, és a hivatkozott kódszámot, majd a katalógus oldalszegélyén elhelyezett kódszámok utmutatása alapján, a jelzett kategórián belül, a címek betűrendjében lehet a kérdéses kiadványt megtalálni. A II. rész a betűrendes tárgymutató, a katalógusban az információvisszakeresés tulajdonképpeni segéd-eszköze. A tárgyszavak minden esetben utalnak a típusra, a betűrendi sorrendre a kódszám és betűjel feltüntetésével, továbbá a kiadvány helyszámára. Pl.: Autódaru 100 A B 17924.

Az időleges értékű kiadványok különgyűjteményéről jelenleg két kötetkatalógus és egy pótkötet áll rendelkezésre: az 1965-1968., az 1969. és az 1970. év beszerzéseiről. Egyébként egy-egy kötet negyedévenként, az egész anyag pedig évente egyszer kumulált formában kerül közreadásra. Nagyobb időköz anyagáról összevont kötetkatalógus készül. Így 1971 végére az eddig feldolgozott állományról összesített kötetkatalógust készít a könyvtár.

A kötetkatalógusban a tájékoztatást mutatók segítik elő: a kódszámok jegyzéke a vonatkozó típusokkal; a kiadványok megnevezésének felsorolása betűrendben, utalással a vonatkozó kódokra; a kötetben előforduló rövidítések felsorolása, hivatkozással a feloldásokra.

SELEJTEZÉSSEL EGYBEKÖTÖTT GYARAPÍTÁS

Az időleges értékű kiadványokra elsősorban az jellemző, hogy mindig a legfrissebb kiadás az érvényes, az aktuális, tehát helyes a munkát a régebbi kiadások selejtezésével egybekapcsolni. Minden egyes füzet feldolgozását megelőzi a behasonlítás a kötetkatalógusban; ha újabb kiadás jelent meg valamelyik füzetből, az új kiadás feldolgozásával egyidőben a régit törölni kell a kötetből és az állományból. A gépi adatfeldolgozásnak jelezni kell a kumulálás előtt azoknak a kategóriáknak a kódszámát, ill. azoknak a kiadványoknak az alfanumerikus jelzetét és helyszámát, melyek selejtezésre kerültek, így ezeket a következő kötetkatalógus már nem tartalmazza.

A gyorsan avuló kiadványfajta különgyűjteményének lyukszalagkártyás feldolgozással párosult megszervezése időben egybeesett azokkal a magyar gazdaságpolitikai elgondolásokkal, melyeknek egyik legfőbb irányvonala az új árpolitika kialakítása volt, s amelyeknek megfelelően például az árjegyzékek 1969-

2. melléklet. - RÉSZLET A KÖTETKATALÓGUSBÓL

280 CF	Csövezetékfejőberendezés. Tip "Impulsa". 1968. VEB Elfa. Szerelési ut. 60 p.	B 21275
280 GU	Gyártástechnológiai utasítások 1969. évre. 2. köt. Főzelék- savanyúság termékek. 1969. Debreceni Konzervgyár. 93 p.	B 22151
280 GU	Gyártástechnológiai utasítások. 1969. évre. 1. köt. Gyümölcs termékek. 1969. Debreceni Konzervgyár. 132 p.	B 22150
280 JU	Jó utat. Utikönyv 1969. 1969. ÁFOR. 128 p.	V 7555
280 KKS	Kórházi központi sterilizáló részlegek technológiai követelményei. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 51 p.	V 8511
280 KLT	Kórházi laboratóriumok technológiai követelményei. 1. r. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 80 p.	V 8510
280 KMT	Kórházi mosodák technológiai követelményei. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 48 p.	V 8509
280 LKC	Lengyel kémigráfiai cinklemezek és megmunkálásuk technológiája. 1968. Papír- és Nyomdaip. Tud. Egyesület. 45 p.	B 21208
280 PAE	Pneumatikus automatika elemek. 18/1969. 1969. Gépipari Tud. Egyesület. 24 p.	B 21664
280 PKI	Párhuzamos kondenzátortelep. Iparági tipusterv. 1968. ERÜTERV, 51 p.	B 21273

nél régebbi kiadásai teljes mértékben elavultak, selejtezhetővé váltak. A különgyűjtemény és a kötetkatalógus birtokában mód nyílt a régebbi állomány nagyobb mérvű selejtezésére. Így 1969 folyamán az árjegyzékeken kívül törlésre kerültek az 1965 előtti balesetelhárítási, biztonsági előírások, normatívák. Selejtezésük természetesen a katalóguscédulák kiemelésével stb. történt, a munkát csupán a szemlélet érvényesítésében segítette a különgyűjtemény léte.

A selejtezés munkáját egyébként a lyukszalagkártyás feldolgozás, ill. a kötetkatalógus jelentős mértékben elősegíti, mert a kötetkatalógus birtokában teljes mértékben mentesül a könyvtár a katalóguscédulák kiszedésének rendkívül munkaigényes mozzanatától. (Természetesen a leltári törlés változatlanul a hagyományos módon történik.)

X

A fent vázolt feldolgozási mód vertikális munkaszervezés útján biztosítja a különgyűjtemény selejtezéssel egybekötött gyarapítását, állománybavételét, könyvtári feldolgozását, egybekapcsolva a lyukszalagos feldolgozás előkészítésével, valamint ez utóbbi eredményeként a gyűjtemény feltárását kötetkatalógus útján. Tehermentesíti a hagyományos könyvtári feldolgozási menetet, a cédulakatalógusokat, és nagy mértékben elősegíti az állomány egy jellegzetesen gyorsan avuló részének selejtezését. Ezenkívül a kötetkatalógus vagy egyes részei kéziratként szolgálhatnak az állományt propagáló kiadvány sokszorosításához.

DIENES Gedeonné, KISS Judit és SULÁSZ Kosztász "Számítógépes kísérlet a statisztikai kiadványok tartalmi feltárására" című cikke (amely a KSH könyvtára "Munkabér, kereset, jövedelem - KWIC Index 1960-1968." c. kiadványának munkatapasztalatairól számol be) e számunkból anyagtorlódás miatt kimaradt. Addig is, amíg a 3. számban napvilágot lát, kézirata szerkesztőségünkben az érdeklődők rendelkezésére áll.